

Náda és Zágorka

1

Rekkenő hőség s vele együtt szorongás feküdt a városra. Az aszfalt olvadt a talpak alatt és nehéz kipárolgásával összekeveredett a hársvirág illata meg a benzin csípős szaga. Az aranyos porszemcsékkel telt levegőben, a sebesült utcákra és rombadöntött házakra hulló napsugarak között a járókelők úgy mozogtak, mintha holmi undorító terhet cipelnének. Tekintetük rémületet mutatott, különösen amikor német tiszttel, csendőrrel vagy olyan civillel találkoztak, aki szembetűnő nyugalommal ögyelgett az utcasarkon.

A rombadöntött Szlávia közelében egy utcán, amelyen még mindig vakolat- és hullaszag leng és amelyben a hadifoglyok még mindig az omladékot eltakarításával foglalkoznak, két leány lépked könnyedén és gyorsan. Az egyik kékruhás, dundi, szőke, olyan mint egy baba. Gyermekes kék szeme kicsillan fehér arcából, telt ajkai kissé nyitottak, mintha csodálkozna, vagy mintha cukrot vett volna a szájába, de elfelejtette megrágni. A másik vékony, magas, keskeny arca barnapiros, könnyű fehér ruhában kissé elgondolkozva halad. Barna szeme gondosan pillant a környezetre, mintha fel akarná jegyezni a romokat, a hadifoglyok arcát, a német örök ábrázatát és a városnak ezt a visszafojtott remegését, amelyet látni nem lehet ugyan, de éppen annyira érezhető, mint a súlyos, forró levegő reszketése. Így együtt az élénk, telt, fehér leány és a hajlékony, barnapiros, álmodozó másik mintha kiegészítenek egymást az ifjúság és leányság varázsában.

Gyorsan, elszántan mennek, mintha valami új, nagy élmény elé sietnének. Az utcasarkokon, mint összeesküvők, körülnéznak s a járókelők között egyik-másik legénynek vagy leánynak rejtett jeleket röpit a pillantásuk.

Ifjú gondtalanságuk ellenére is látszik, hogy izgatottak. Szinte azt hihetné az ember, hogy találkára mennek, olyan találkára, amelybe beleviszik minden álmodott álmukat; hogy az első, felejtethetetlen ifjú szerelem elé sietnek és mielőtt céljukhoz érnének, még egyszer meg akar-nak győződni róla, nincs-e a járókelők között olyan valaki, aki álmaik-nak jobban megfelelné.

Egyik-másik aszfaltbetyár, aki a megszállás lidércnyomása alatt sem hagyta el Belgrádot, kihívó tekintettel méregette őket. Mikor az egyik bután öntelt arcú dendi csettentett a nyelvével, a vékony fekete elkese-redetten súgta a szökének:

— Hogy ezt a németek nem viszik kezesnek a Száva hídjára! Az apja biztosan nagy barátságban van velük.

Gyors haladás közben is megkülönböztették a fiatal emberek faj-
taít s az egyik fajtától megvetően elfordították a fejüket.

Mikor egy felfuvalkodott, öntelt arcú, kiborotvált és bepúderezett,
forradásos képű tiszt mohó pillantásokkal végigtapogatta őket és há-
rom feketeruhás SS-ista érthetetlen megjegyzéseket tett rájuk cuppogás
és röhögés kíséretében, a két lány megszorította egymás kezét és tekin-
tetével tartotta vissza egyik a másikat attól, hogy valami elhamarkodott
mozdulatot tegyen. Mikor elhagyták a németeket, megrázta őket az
undor, de rögtön utána visszatért arcukra az ifjú gondtalanság.

Kétszer-háromszor meg is állottak, mintha nem tudnák biztosan,
hová kell menniök. Láttak két fiatal embert és két leányt, pillantást
váltakak velük, majd befordultak egy zöld fasorral szegélyezett utcába,
amelyen nem is látszott a háború nyoma. Gyorsan körülnéztek, hogy
nem tűntek-e fel valakinek, majd továsiettek. Kerestek valamit. Befor-
dultak egy másik utcába. Most ismét hol ép, hol lerombolt házak mel-
lett suhantak el, amelyekből a füst, a por és a vakolat szaga áradt, be-
temetett holttestekre emlékeztetően. Végül nyugodt, fasorral díszített
szép utcába értek. Az egyik háztetőn galambok turbékoltak. Egy ala-
acsonyabb falról poros virágú fonnyadt indák lógtak. Ebben a csendben
a lehúzott redőnyök alól mintha riadt szemek villogtak volna.

— Vigyázz, most! — súgta a karcsú fekete.

— Igen — bólintott szinte észrevehetetlenül a dundi szöke.

Az egyik megtapogatta táskájában az üveget, a másik pedig görcsö-
sen szorongatta a gyufásdobozt.

Egy német főlirást hordozó luxusvilla előtt három gépkocsi állott.
A soffőrök, bizonyára a forróság elől, betértek valahová sörözni. Kissé
távolabb lustán lépkedett az őr. Rohamsisakot viselt gömbölyű fején és
fakó kék szemével pislogott. Rászánta magát, hogy katonásan lépkedjen,
hogy vállán úgy tartsa a puskát, mint valami merev szobor, de néhány
magabiztos lépés után megállt egy fa árnyékában.

A karcsú fekete lány gondtalanul, vagy inkább elgondolkozva lép-
kedett az autók mellett az úttesten, a dundi szöke pedig megállott a
szandálját igazítani. Az őr végignézte fiatal lábait és hajlékony terme-
tét. A lány felpillantott az őr arcára. A piszeorrú fiatal katonának szinte
gyermekes, sőt babaszerű volt az arca, mint olyan valakinek, aki csak
utánozza a katonát. Vörösés bőréből csakúgy ömlött az izzadság és hal-
ványkék szemei mohón csillogtak gyermekes szemöldökei alatt. A ka-
tona megállt, egy pillanatra megfeledkezett a szolgálatról. Ez alatt a
fekete lány elszántan leöntötte az első gépkocsit az üvegből és meggyő-
ződve, hogy senki sem vette észre, leöntötte a másodikat, majd a har-
madikat is. A szöke most ellépett az őr mellett. A katonának néhány lépést
tett utána, mintha valamit mondani akarna. A lány gyorsan megfordult
és barátnője felé sietett, aki az utca másik oldaláról hívta. A gépkoc-
sik mellett gyufát gyújtott. Egyet, kettőt, hármat — s továsietett. Mind a
három gépkocsi pillanatok alatt lángbaborult. A tűz mohón végignyalta
a karosszériákat és sűrű, nehéz füst emelkedett az égnek. Az őr az első
pillanatban megdöbönt, de azonnal magához tért és lekapta válláról
a puskát. A lányok úgy futottak, mintha súlytalanok lennének. Már be-
fordultak a sarkon, mikor az őr elsütötte a puskát. Addig lövöldözött,
míg a golyóban tartott. A lányok eltűntek, az után pedig riadalom
madt. Rémuült arcok nézegettek ki a zsaluk réseiből, csendőrök rohantak,
a gépkocsik égtek, ropogtak és fojtó füstbe borították az utcát.

A különleges rendőrség ügynökeinek és a gestapósoknak aznap rengeteg volt a dolguk. Azon a forró, súlyos délelőttön egész Belgrádban égett a tehergépkocsik és a luxusautók, az előző éjjelen lángbaborult egy nagy garázs is és a sbirrek szétfutottak a városban diverzánsokat fogni. Lezárták az utcákat és igazoltatták a járókelőket. »Régi ismerősöket« kerestek. A diverzánsok nagyobb része azonban fiatal volt, diákok, ifjúmunkások, munkáslányok, akik a lepézeltségek és a fasiszta tehergépkocsik lángjával jelezték, hogy a belgrádi járdákon megkezdődött a megszálló katonák veszedelme. A sbirrek csak úgy gondolkodtak, nézték át a zsebeket és táskákat. A két leány személyreírását azonban már megkapták. A lányok a Cvijics-utcában őrizetlen tehergépkocsikra bukkantak. Éppen készültek felgyujtani azokat, amikor a sbirrek előugrottak a kapualjából, súlyos, kegyetlen marokkal lefogták a lányokat és megbilincseltek őket. Vad gyűlölet sugárzott a szemükből, a szájukból pedig ömlött a sör és a fröccsök nehéz szaga.

A sbirrek puskatus-ütések, szidalmak s rosszindulatú tréfálkozások (»most majd megkapjátok, ami az ilyen forróvérű lányoknak kell«) közepette a városparancsnokságra vitték a lányokat. A félreálló járókelők tömegében vezették őket azokon az utcákon, amelyek úgy a lányok szívéhez nőttek, amelyek tele voltak emlékekkel, amelyek valamikor nevetésüktől csengtek, amelyeken azelőtt ifjú lépteik és friss, csengő hangjuk verte fel a csendet, de amelyek most rémültek, sebesültek és tömve vannak ellenséggel. Nem lehetett tudni, hogy a járókelők azért álltak-e félre a menet útjából, mert féltek, hogy velük is ez történhet. Egyesek mondogatták:

— Örültség minden ilyen kihágás a mindenható német hatalom ellen és ezt az örültséget nekünk kell megfizetni!

Mások azonban rokonszenvtől csillogó, rejtett tekinteteket vetettek a leányokra:

— Elkezdődött hát! Kellett is már! Nem állhatunk itt, mint baromok a vágóhídon.

Menet közben a két leány társaik, legények és leányok rejtett, szerető pillantásaival találkozott. Úgy mentek el egymás mellett, mintha nem is ismernék egymást s akár meg is esküdtek volna, rá, hogy egyáltalán nem ismerik őket, de ezekkel a néma jelekkel bátorságot, erőt öntöttek egymásba, fokozták az ellenség elleni gyűlöletüket és a nép iránti szeretetüket.

Mikor a lépcsőn lefelé hajtották őket, már össze voltak törve-zúzva. Arcukon is, ruhájukon is nehéz kezek hagytak nyomokat. A zárkák közötti folyosón néhány ismerős ifjú állott. Közömbösséget mutattak, de pillantásokkal vallatták egymást. Egy sovány, vérszegény fiatalembernek már véres volt az arca és kék karikák voltak a szemei alatt, amiktől a szemek még nagyobbaknak tündek. Ezt a legényt nem ismerték, de ő gyors és kitartó tekintet vetett rájuk. Teljesen kimerültnek látszott, a szeme azonban azt mutatta, hogy a lelke nincs letörve.

»Még sem vagyunk sokan« gondolta Dána elégedett pillantást vetve Nádára. Hamarosan azonban nem volt már alkalmuk arra, hogy elégedetten nézegessék egymást. Pár pillanatig állottak a folyosót ellepő tömegben, majd egy cellába lökték őket.

Egész nap izgatottan várták, hogy a letartóztatások eredményeként fel fogják-e fedezni a szervezetet. A sbirrek reggeltől estig találomra

hordták be az utcákról a legényeket és lányokat. Az épületet ütések és jajgatások tették hangossá, mert beismerésre akarták kényszeríteni az elfogottakat, hogy résztvettek a »terrorista akciókban«.

»Minket tetten értek, tehát bennünk biztosak. Minket bizonyára arra akarnak kényszeríteni, hogy áruljuk el a szervezetet« gondolta Dána, tekintetével Nádát keresve, mert csak vele együtt érezte magát teljesnek. Náda is elhagyatottnak érezte magát nélküle. Nagy aggodalommal gondoltak az ismerős és ismeretlen társakra meg társnőkre, de legtöbbit azért mégis egymásra. Mind a kettő tisztában volt azzal, hogy tagadni fogja a gyujtogatást.

A többiek aggódó pillantásai mellett Nádát kivezették a zárkából.

Az ügynökök főnöke illedelmes és atyai gondosságú hangsúllyal mondotta:

— Dánának volt esze. Mindent beismert s most nincs mitől féljen. Náda gondtalan mosollyal válaszolt:

— Beismerte, hogy szerelmi találkára ment? De hisz ez a tanár dolga, nem a maguké.

— Ne tréfáljon kérem. Dána verés nélkül vallott. Mi azonban így is tudunk — s már csattant is a tenyere a leány arcán.

Náda a tenyerek nyomával dühös arcán kiáltotta:

— A trükkjüket már ismerem s azt is tudom, mire képesek. Dána »szép szóra« nem hazudik.

Mikor pedig Dánának is azt mondták, hogy Náda mindent beismert, Dána gyűlölettel sziszegte, mintha felelnie sem volna érdemes:

— Náda nem hazudik, de maguk hazudnak!

A két összevert leány visszakerült a cellákba. Náda rámosolygott a cellában lévő társnőjére:

— A trükkjeik régiek. Nem kell felülni nekik.

Dána pedig a maga cellájában a többiek tekintetét magán érezve így szólt:

— Azt hiszik, hogy gyávává verhetnek bennünket. Tévednek a gyalázatosak!

Dána az ablak rácsán át mélyen maga alatt látta a park egy darabkáját. Hányszor ült ott tavasszal az orgonabokrok vagy a hársfa árnyékában a padon, könyvvel a kezében! Hányszor beszélgettek vagy ábrándoztak ebben a parkban! Mily messze van ez most, mintha egy soha vissza nem térő, elmúlt életben történt volna s mégis mennyire közel, mintha csak ma járt volna ott! Vékony könnyfátyol húzódott a szeme elé s ezen a fátyolon át az egész város minden háza és minden sorsa remegett. Szeme azonban nem vált kevésbé dacossá ettől az alig látható könnytől. Az épületet hol felverte az örületes láрма, hol pedig kísérteties csendbe merült, majd ismét lármássá vált. Az elfogottak pedig egymást bátorították.

A két cella ajtaja hirtelen felnyílt. Nádát is, Dánát is egyszerre vezették ki belőlük.

Betyárevics cinikusan tiszteletteljes mosollyal hajolt az arcukba s szemében a biztonság kifejezésével mondotta:

— Magukat tetten értük. Erről minden kihallgatás fölösleges. Kínozni azonban nem szeretnénk magukat, hiszen szeretnénk a helyzetükön könnyíteni. Maguk gyengédek, fiatalok, naivak. Mondják, ki beszélte rá magukat?

— Maga nem ért tetten bennünket. Még kevésbé beszélt rá bennünket valaki — nyúlt ki Dána, csakúgy villogott a szeme. Náda pedig huncut naivsággal kérdezte:

— Már az is »büntény«, ha két leány sétál? A német tiszték szólta ugyan hozzánk kint az utcán, de ez még nem rábeszélés.

A cinikusan tisztelettel tudó nyomozó kacscintott. Csattogtak a pofonok. A két leány csak néha-néha jajdult fel. »Az atyai« hang üvölténi kezdett:

— Kommunista banda! Jól kitanítottak benneteket. De ismerjük a titkaitokat s azt is tudjuk, hogyan kell veletek bánni!

Bánásmódjuk azonban, amit a királyi diktatúra alatt próbáltak ki és a németek szolgálatában tökéletesítettek, mégis sikertelen maradt. A leányok nem vallottak.

— Nem igaz, hogy gépkocsikat gyujtogattunk — csendült fel Náda gyűlöletteljes hangja.

Odarendelték a német őrt is. Az arcukba hajolt s azt mondta, hogy éppen ezt a két lányt látta a saját szemeivel, amikor autókat gyujtogattak. Szemtelenül, mint valami nagyúr, akinek mindent szabad, a szöke Nádához lépett, felhúzta a szoknyáját és vigyorogva mondta:

— Ennek a kicsinek a lábacskaít jól megjegyeztem.

Náda félreugrott, Dána pedig nem tudta már dühtét türtőztetni:

— Gyűlölöm magukat s szeretném valamennyiüket felgyujtani!

A német őr rárohant és összepofozta, a »szerb« ügynökök főnöke pedig tiszteletteljesen megvárta, míg az őt megnyugszik s akkor a lehető leggúnyosabb hangon megszólalt:

— Nahát, van is kitől félnünk!

Arcuk azonban a düh mellett valami borzalmat is mutatott: hiszen ha a lányokban is ennyi a gyűlölet és az erő...

A lányoknak tetszett ez a borzalom a hóhérok arcán. A saját sorukkal tisztában voltak; ez nem lehet más, mint a gyűjtőtábor és a halál — lassú vagy gyors halál. Mégis tovább kinozták őket, revolvert szegeztek a tarkójukra, puskatussal tapogatták ki a veséjüket, hogy »jó útra« tereljék őket, de a két lány egyetlen letartóztatottat sem akart felismerni. Egy rémült lánynak, aki szembesítés alkalmával azt mondotta, hogy összebeszéltek velük, Dána megvetően kiáltotta:

— Ez rémültében hazudik.

Összetört testtel a pusztá, tetves padlón heverve, egyik sérült csipőjükről a másikra fordulva a két lány szomorú és derűs emlékekről sutogott. Mióta vannak elválhatatlan barátságban? Mikor mondták az iskolatársak, hogy ők ketten kiegészítik egymást? Még az is hogy véletlenül Náda és Dána a nevük, hozzájárult ehhez. Fejlődő barátságuk azonban nem holmi véletlen barátkozás volt, hanem folytatódott és elmélyült abban a harcban, amelyet a haladószellemű középiskolai ifjúság a háború előtt az árulók ellen vívott.

Ifjú, a kinzások ellenére is üde, de sebektől és daganatóktól elcsúfított arcuk szinte világított a félhomályban gyengéd, agyonkínzott kezeckéik szinte röpködtek, mint a madarak. Suttogtak s szemük — az egyik kék szeme, a másik sötétbarna szeme — szinte égett.

— Emlékszel, amikor az iskolával kirándultunk a Vaskapuhoz? A hajó orrán állottunk, a szél fúj, egyesek a szép ifjúságról daloltak, a Duna pedig ezer meg ezer hullámot vetve ringott a napon. Az a hétször-szálás, nevetséges bajszú Sztása pedig erővel közénk állott. Udvarolni akart s arról mesélt, hogy a belső világ mennyire egységes...

— Hogyne emlékeznek! Te akkor, hogy lerázzad, úgy tettél mintha hányni akarnál a korláton át, ő pedig belső világával együtt eloldalgott tőlünk... Milyen undorodó grimaszokat vágott...

— Később, a Duna fölött a hegyen nagy-titokban mutattál valamit. Csont-tollszár volt. Mikor a hegyén át a nap felé néztem, egy kicsi kis prizmában a nemzetközi kiállítás »kolhoz pavillonját« láttam...

— A Duna pedig örvénylő vizével folyt alattunk a szoroson át, körülöttünk tavaszba borult a világ... Azt hittük akkor, hogy gyönyörű élet vár ránk...

— Bizony. Hát arra emlékszel-e, mikor az a vén madárijesztő esernyővel kergetett bennünket?

Csendesen felkacagtak, pedig egész testük fájt. Kialakult előttük az állítólagos hazafiúi versek költőjének nevetséges alakja, a fonnyadt madárarcú, hosszúnyakú ember, akinek az ádámcsutkája szinte ugrált a kemény gallér fölött, amint esernyővel a kezében szaladt utánuk, mert végigmérték s azt súgták egymásnak: »tudod, ez az a híres Hazafi!«

Kacagtak, de hangjuk kissé remegett és a szemüket is csípte valami. Hiszen olyan fiatalok s máris emlékeikről beszélgetnek s méghozzá nem is régi emlékekről, de amelyek mégis arra intenek, hogy nemsokára talán már azok is kialszanak.

— Mit csinálhat most Hazafi? A hivatalos kurzus megváltozott. A hivatalos kurzus most Hitler »új rendje«. a hazafiak pedig kommunisták — mondotta a fekete, hogy megtörje az ifjúkori emlékek varázsát.

Közelgett az alkony, a nyári alkony. A cella szinte lángolt. A két leány elgondolkozott, elhallgatott. Biztosan hazagondoltak. Nemsokára beáll a záróra. Kátics professzor lakásában a központ egyik megsérült háromemeletes házában és Márics asztalos vrácsári földszintes házában most biztosan összegyűlt a család s az utcán felhangzó lépéseket figyelik. Náda pedig nincs otthon és Dána sincs. De vajjon a család megvan-e még? Lehet, hogy közülük is letartóztattak valakit.

— Még azt sem engedték meg, hogy meglátogassanak bennünket — mondta Náda szomorúan.

Megrázkódott. Nem, ennek nincs értelme, hogy gyötörje magát. Hisz ennek sírás lenne a vége.

— Cica nem volt elég bátor s úgy látszik, Milán sem. Alighanem elárultak egyet s más — mondotta Dána.

A két lány arca szigorúvá vált. Dána összeszorította ajkait, Náda pedig félig nyitott szájjal csóválta a fejét, mintha ezt képtelen volna felfogni.

Arról pedig, amire a legtöbbet gondoltak, nem beszéltek sokat. Egyetlen szó is elég volt ahhoz, hogy megértsek egymást, mintha még a falaknak sem volna szabad hallaniok a tervükről. Elhatározták, hogy megszöknek, amikor majd a gyűjtőtáborba viszik őket. Ha nem sikerül, hát legalább elesnek szökés közben s nem fogják őket kínozni, meg-alázni.

— Hány társunk ott van már a gyűjtőtáborban — mondta Dána szomorúan. Náda meg arra gondolt, hogyan viselkednek ott a társaik. Hiszen az a tábor most a pusztakezű dac harctere. Tudták, hogy a tábor most átrendezés alatt áll, hogy kibővítik és megerősítik. Minél később kerülnek sorra, annál nehezebb lesz a szökés.

Egyik napon szürkületkor kitzsigálták őket a cellából, ismerősökkel, ismeretlenekkel vegyest rendőrségi gépkocsiba zsúfolták. Fülledt volt ott a levegő s az összeszorult testek remegtek a kocsiban.

Az autó megállott. Kapkodást, kiabálást hallottak, majd kieresztették őket. Körülkerített térségben voltak, holmi vízvezetéki csövek, drót-göngyölegek és cementtömbök között. Durván felsorakoztatták őket, hogy átszámlálják és átadják a szállítmányt.

Náda és Dána összenéztek.

A gépkocsi előtt tolongás. Az ügynökök lökdösik, öklözik az elfogottakat, a csendőrök pedig kíváncsian nézegetik az újonnan jötteket. A szürkület megsűrűsödött, az ég elborult, mennydörgés hallatszott. A két leány egymást figyelve észrevétlenül kicsúszott a tömegeből, a dróthalmok, csövek és cementtömbök közé. A szívük bolondul vert, mégis visszatartották magukat, hogy ne kezdjenek azonnal futni. Odaosontak a kissé távol álló falhoz. Vajjon erről a téglarakásról elérhetik-e a fal tetejét és átugorhatnak-e rajta?

A nehezebb, tömzsi Náda már átjutott a falon, kezét nyújtott Dánának, de az megbotlott.

Egyszer csak felüvöltött az egyik ügynök, mintha összedülne a világ:
— Nézzétek csak azt a két bestiát!

A csendőrök közt riadalom támadt. Mi az? Szöknek? Az első pillanatban meg sem tudták érteni. Forgolódtak, hol, ki? Ordítottak »megállj!«. A sípok hangja szinte hasította a levegőt, majd lövések dörögtek. Az ügynök a lányok felé szaladt.

Náda Dánát rázta, az ügynök és a csendőrök futva közeledtek. Mily sokáig tart! Hogy van az, hogy még nincsenek itt! Dána mellével már elérte a fal tetejét, de szoknyája beakadt a tüskés drótbba. Mikor meg-rántotta, a tüskék belemélyedtek a lábába.

Dobogtak a lábak. A foglyok a gépkocsi előtt gomolyogtak. Egy csendőr fogta körül őket dühös üvöltözéssel:

— Ti is szöknétek? Azoknak se fog sikerülni!

Náda sebesen lihegte:

— Szakítsd el, ne törődj velem! Készen vagyunk.

— Szökj legalább te, Náda — nyögte Dána és lihegve ellenkezett. Egy golyó eltalálta a vállát.

Náda egy borzalmas pillanatig kétségben volt. A lábdobogás mind közelebről halatszott. Már a falon kívül is közeledtek. Németek? Ropogtak a puskák. Dána arca csüggedést mutatott. Elhagyja? Hogy érezne magát azután, ha... de várni nem lehet!

Ebben a pillanatban a fal belső felén a sbirrek megragadták Dánát. Náda leesett a falról és rohanni kezdett, mintha sohasem sejtett erő-höz jutott volna. Megeredt az eső. Hátrafelé tekingetve látta, hogy emberek szaladnak utána. Örült futásba kezdett. Utána meg valami réten mászott át. A lövések dörögtek, a reflektorok pedig küzdöttek az esővel és homállyal. Náda kihagyó lélekzettel futott, minden pillanatban azt várta, hogy sbirrekbe ütközik. Egy kerékpározóhoz ért. Fiatal munkás. Rémulten nézett a lányra, de az elálló lélegzettel, villámgyorsan rászólt: »Vigy magaddal!« A fiatalember úgy nyomta a pedált, mintha a halállal versenyezne. A kerekek csuszkáltak a felázott talajon.

Vozsdovác első utcájánál leugrott a kerékpárról:

— Köszönöm, siess!

A leány tudta, hová kell mennie és nekiindult. Megtalálta az ismerős házat, ahol azelőtt a gyűléseket tartották. Elvtársnője gyorsan behúzta a szobába. Az elvtársnő anyja, gondterhelt de elszánt asszony, azonnal háziruhát adott neki, a lány ruháját pedig elrejtette. Csak most

látták, hogy Náda keze és térde véres. Lélegzetviesszafojtva ültek. Kint ömlött a nyári zápor, a sötétben pedig mótorkerékpárok dübörögtek. Lesz-e házkutatás?

— Neked ez sikerült, de többé senkinek sem fog sikerülni — mondotta Náda elvtársnője. Az öccse csodálattal nézett Nádára:

— Megerősítik a készültséget. Aki odajut, annak vége.

Anyjuk pedig időről-időre felsóhajtott:

— Ó, gyerekek, gyerekek...

2.

Az egészséges, pufók, babaarcú Náda Koszmájon tűnt fel. Nadrágban járt, partizánsapkát viselt hullámos szőke haján, puskát tartott gyenge kezében. Koszmáj és a környező falvak visszhangzottak csengő hangjától és dalaitól. Térdig sárosan, vagy tetőtől talpig porosan mindig vidámságot, örömet keltett maga körül, pedig azok nehéz napok voltak s mindenikük súlyos megpróbáltatást hozott a falvakra. A németek akkor intézték támadásaikat a Belgrád melletti emelkedések ellen. Még az idősebb mogorva parasztok mindennapi gondoktól cserzett arcán is megjelent az a ritka, ünnepi mosoly, amikor Nádát látták, a paraszt-asszonyok pedig szükségesnek tartották ujjakkal érinteni, simogatni »a kis partizánlányt«. Ilyen üde, ártatlan, fiatal mint a harmat, úgyszólván még tejszaga van s máris puskával a kézben elvtársaival együtt harcol! Náda pedig valóban jól harcolt. Aki hallgatta, amikor tréfálkozva arról beszélt, hogyan »szedte le« a németeket és a Nédics-pártiakat, milyen szépen dalolt a gyorstüzelő puska, azt hihette, hogy a lány henceg, mint valami gyermek. De ezek a félkomoly mesék, amelyek öngúnyoló dicsekvésnek tündek, valójában igazak voltak. Sok ellenfél hallgatott el örökre Náda puskájának vidám nótájától.

Néha nótázás, nevetés közben hirtelen elkomolyodott és gyermekes arcán a szomorúság és a dac különös vonásai jelentek meg. Dánára gondolt és arra a sok elvtársra és elvtársnőre, akik a hóhérok markában maradtak s szinte dühösen sajnálkozott, miért nincsenek azok is itt, hogy puskával fejezzék ki gyűlöletüket. Igen, azok pusztá kézzel is, tehetetlenül is, börtönökbe és gyűjtőtáborokba kényszerítve is dacolnak a hóhérokkal, de jobb lenne, ha gyűlölet helyett golyókat szórának kínzóik arcába!

Mikor ilyen hangulatok lepték meg, mindig ostromolta a csapatparancsnokságot, hogy rohanják meg a banyicai tábor, a városparancsnokságot és a Gestapot. Tudta ő maga is, hogy ez komolytalan dolog, mégis könnyes szemekkel könyörgött.

— Ne bolondozz, Náda! Nem te vagy az egyetlen, akinek fáj az elfogott elvtársak sorsa. Nem vagyunk mi szerencsejátékosok, mi háborút kezdünk. Áldozatoknak is esniök kell. De minden elvtársunkat mégsem foghatják el; Belgrád pedig harcol, amíg csak föl nem szabadítjuk — vigasztalta Nádát, mint valami kisgyereket Gyóka Járác, a politikai biztos.

Náda mindezt tudta. Úgy gondolta azonban, hogy azok helyett is harcolnia kell, akiket elfogtak. Azt hitte, hogy életét a halál torkából mentette meg, tehát nem szabad sajnálnia, hisz ez az élet úgyszólván csak »ráadás«, »a haláltól kapott szabadság«.

Több ízben láttam ezt a lányt, amikor a Szávamenti osztag egyes részei véletlenül összetalálkoztak a kozmaji osztagrészekkel és találkoztam vele Uzsicén is, felszabadított területünk fővárosában.

Náda itt sáros nadrágban járt, bakancsán valóságos kéreg keletkezett, de ő mintha kacérkodna ezzel a harcias nemtörődomséggel, mint valami gyermek, triumfált a szabad város utcáin, mert ebben a városban volt a Főparancsnokság Tito elvtárrsal, itt jelent meg a »Borba«, itt volt a fegyvergyár, sőt a harcos még pótkávéját is ihatott a kávéházban.

Zászlóalj-parancsnokával és osztagja politikai biztosával jött a városba, akik az osztag átszervezése miatt látogattak be. Esténként előbbi zászlóalj politikai biztosának, Bóra Baruknak és Pivó Karamatijevicsnek a műtermében üldögélt.

A többi harcos, valamennyien értelmiségiek, többnyire olyan dolgokról beszéltek, amelyeknek semmi közük sem volt a komoly hadihelyzethez. Náda a harc eseményeiről, a német abroncsokról, a légi támadásokról, a sajátkezüleg elejtett németekről beszélt. Közismert, gyermekesen hengegő módján mesélt, de mindenki tudta, hogy bátor leány és hogy dundi, most lebarant arca már sokszor dacosan nézett farkasszemet a halállal.

— Engem nem fog a golyó — mondotta komolyan, mint valami vakációzó babonás kislány, aki arról beszél, hogy kit szólít fel a tanár. — Csak attól félek, hogy fogságba esem. Az az érzésem, hogy ez lesz a végem. De hát, sorsát senkisémmel kerülheti el — kacintott vidáman — egyébként bármi történik is velem, a számadásom kész. Én tulajdonképpen szabadságon vagyok. Az, hogy élek, minden szabállyal ellentétben áll. Így legalább négy hónapon át megmutathattam a fasisztáknak, mit gondolok róluk.

Ilyenkor »férfiasan« odaverte a puskatust a padlóhoz, széles lendülettel leült, hallgatói pedig mosolvtak.

Egy uzsicei szálloda nagy padlásszobájában történt ez. Bóra Baruh és Pivó Karamatijevics éppen egy nagy plakáton dolgoztak amelynek másnap kellett megjelennie Uzsice utcáin. Náda »szakvéleményt« mondott, Dusko Szimovics, a zászlóalj-parancsnok csipkelődő megjegyzéseket tett rá, Gyóka Járác, az osztag politikai biztosa pedig tréfából komolyan helyeselt Nádának. Bóra Baruh éppen ezekben a napokban tudta meg, hogy a harcokban mindkét fivére elesett és hogy családjának nagyobb részét Belgrádban agyonlőtték, mégis az egész műtermet — hála ezeknek a »koszmájiaknak« — az a különös dorgyoli és palilulai légkör töltötte be, amely most olyan meghatóan s olyan kedvesen emlékeztetett a szeretett városra.

»A koszmájiak« visszatértek az osztagba s hamarosan mi is elhagytuk Uzsicét az első, s ezért legnehezebb általános német offenzíva és a Drázsa-féle csetnikek alattomos támadásának nyomása következtében.

A szandzsáki Nova Varosban, ahol néhány szerbiai egység állomásozott, ismét találkoztam Nádával. Nova Varosból az egységek Rudóba mentek, ahol az első proletár brigád volt kialakulóban, egyesek pedig visszatértek Szerbiába. Náda a kozmaji osztaggal visszatért a Koszmajra. A kicsi, kövér, szinte nevetséges leány vastag férfiruhában ugrált óriás termetű politikai biztosa, Gyóka Járác mellett. Járác legyengült, a lába is fájt, botra támaszkodva ment s örökké angol pipájából pöfékelt, de sohasem vesztette ki belőle az a különleges, túlfinomult humor, amit néha-néha derűs csirkefogóság fűszerezett. Náda arca ragyogott:

— Megyünk Szerbiába...

Szerbiában a Zlatiboron elesett Dusko Szimovics, Náda parancsnoka, aki a kórházban revolvercsőre várta a németeket. Szimovics ottmaradt, mert nem tudott járni. Még egy hónappal előbb visszatért Szerbiába Náda politikai biztosa, Bóra Baruh, a gyengéd tájképek festője és halálával örökre egybeolvadt Szerbiával, azzal az országgal, amelyhez a jogát az áruló gyilkosok vitássá tették.

Szerbiába... Ez a dallam akkoriban Nova Varosban sok szívben zengett. A »koszmajiak« valóban menni akartak, indulásra készülődtek. A tél jéghideg abronccsal szorongatott, szinte hasadoztak a fatörzsek és a csontok. Az ösvényeken hó ropogott a bakancsok alatt, az ösvényeken kívül pedig derékig elnyelte az embereket. A koszmaji osztag pedig több száz kilométeres távolságból, havon, járhatatlan hegyeken, csetnik-leseken, német harcvonalakon, megrémített falvakon át elindult Szerbiába, a Koszmajra, Belgrád tőszomszédságába.

Mikor hallunk róla, áttörtek-e mindezek az akadályokon? Felkellették-e a Koszmajt ismét a felkelők fegyverei?

A koszmaji partizánok a németekkel és csetnikekkel való egyik összetűzés alkalmával kénytelenek voltak visszavonulni és manőverrel a másik oldalra kitörni. A csetnikek ismerték a terepet. Az ösvényeket és házakat erődítményekké alakították s azt hitték, hogy ott senki sem mehet át. Az osztag azonban átment és még igen sok erődítményen keresztül tört Szerbiában, amelyet a megszállón kívül az árulók is marcangoltak. Az osztag áttört ugyan, de a csatatéren elég sok elesett és sebesült maradt.

Náda az egyik sebesült elvtárshoz sietett, hogy futtában bekötözze és elvezesse. A csetnikek meglepték őket, visszavonulniuk nem lehetett már. Látta, hogyan tűnik el az osztag a hóborított hegy mögött s úgy tűnt neki, hogy látta Gyóka Járácot elesni. Felkapta a hóban heverő puskát. Ujjai hozzáragadtak a jéghideg vashoz, szinte azt hitte, hogy a bőre is leszakad. Ujjai nem engedelmeskedtek s mikor meghúzta a kaskat, csupán csattanást hallott, dörrenést nem. Gyorsan lekapcsolta hát a kézigránátot s kezdte lecsavarni a fődélét. Mielőtt azonban eldobhatta volna, megragadták a csetnikek. Legyűrték elkeseredett ellenállását és birkahústól, hagymától és pálinkától büzlő undok szidalmak közepette magukkal hurcolták. Azt még látta, hogy sebesült bajtársát puskatussal verik s hallotta az egyik szakállas ordítását is:

— Ne rontsd a puskatust! Szúrd le!

Az osztag továbbhaladt s ennek az összetűzésnek a híre eljutott hozzám Nova Varosba. Sebesültek hozták, meg egy ápolónő, akiknek sikerült Nova Varosig visszahúzódnok. Mint a legtöbb esetben, ezeknek a magános szökevényeknek a hírei feketébbek voltak mint az igazság. Az osztagot akkor nem verték szét, Gyóka Járác sem esett el — nem akkor esett el.

Mintegy tiz nap mulva egyszer csak megjelenik a megsiratott Náda, puskával és két kézigránáttal. Úgy néztünk rá, mint valami jelenésre. Honnan jössz Náda? A lány kék-zöld volt a menetelés fáradalmaitól, de a maga tréfás módján mégis elmesélte, hogy megszökött a hadifogságból és fegyvert is szerzett.

— Mondtam ugye, hogy az a sorsom, hogy hadifogságba esem. De látjátok, mégegyszer szabadságot kaptam. Arilye közelében egy faluba hurcoltak. A parancsnok, egy hisztérikus tiszt, végignézett s rámondult a kísérőmre: »Mért nem intéztétek el? Hisz ezek a legveszedelmeseb-

bek!« Azok mentegetődztek: »Azt hittük, szükségünk lesz rá.« A tiszt mérgesen hozzámfordult: »Tudod-e, hogy majdnem az egész csoportot elfogtuk, amely Szerbiába akart visszatérni? Már nem élnek.« — »Lehet« — mondtam. Erre ő: »Szerbiában nincsenek többé partizánok, mi vagyunk az urak!« Mikor látta, hogy hallgatok, rámordított: »Nem hiszed? Te partizán ringyó!« — »Nem tudom — mondtam — de az iskolában tanultuk egy filozófus mondását, hogy a kétkedés a tudás anyja.« — »Majd adok én neked filozófusokat — ordította magán kívül, de lassanként mégis lecsendesedett: — Ti azt hiszitek, hogy mi vadállatok vagyunk. Pedig nekünk is van szívünk. Látod, téged nem ölünk meg. Gyógyítanád-e a csetnikeket? Ápolónőnk nincs, de sebesültjeink és fagyottjaink vannak.« — »Hát nincsenek német kórházak?« — kérdeztem ártatlanul. A tiszt dühösen végignézett rajtam: »Mit makogsz? Mi közünk nekünk a németekhez? Ez csak propaganda! Mi szerbek vagyunk, Péter király parancsnoksága alatt.« Láttam, úgy néz rám, mintha valamit még akarna velem. Gondoltam, nem árt, ha időt nyerek s elkezdtem mesélni, hogy elhiszem, ők valóban a németek ellen harcolnak és hogy gyógyítani fogom a szerbeket. Becsuktak egy kamrába s másnap evés sebeket kellett átkötözni. Szorgalmas voltam, a parancsnok pedig összetűzött a másik tiszttel, mert az folyton körülöttem forgolódott. A parancsnok arról beszélt, hogy a háború milyen borzalmas a művelt és érzékeny ember számára s szinte lángolt a szeme. Láttam, csak az alkalomra vár. De én is lestem az alkalmat, hogy megléphessek. Láttam, hogyan használják a kést. Gondoltam, majd kipróbálom rajtuk. A kamrában eldugtam azt a kést, amellyel a kötszereket vagdosztam. Éjszaka kértem az őrt, hogy eressen ki. Először nem akart, de aztán mégis kieresztett. Belemártottam a kést, szinte hang nélkül összeesett. Elvettem a puskáját, a tölténytáskáját meg ezt a két kézigránátot. Őt napig mentem a hóborította erdőkön át. Az országúttól távoleső házakban két-ízben is kaptam ennivalót. A falvak meg vannak rémítve. Az árulók egyik hegyről kiabálnak át a másokra, a többiek pedig félnek. Szerbiában vannak partizánok, de borzasztóan nehéz a helyzetük. Én pedig itt vagyok s ez már a harmadik életem.

Többször is elmesélte ezt s minden alkalommal jól szembenézett bajtársaival, mert tudta maga is, hogy ez a mese fantasztikus. Lehet, hogy nem is minden így történt, de hát van-e olyan fantasztikus dolog a világon, ami háborúban ne történt volna meg? Tény az, hogy Náda itt van elvtársai között és hogy a meleg kályha mellett gyermekes hencsével meséli a szökését. Pillantása lesiklik társairól s elgondolkozva ráesik a zord, havas hegyekre, amelyek a kisváros fölé hajolnak. Ebben a városban új hadjáratra készülődünk.

Attól kezdve Nádát országunk különböző vidékein látták, mindenhütt, ahol csak a proletár-brigádok megfordultak. Olovo alatt, Klyucs alatt, Livno és Jajce előtt, a Dináron, a Vucsevón, a Neretván, a Drinán, a Szutjeszkán. Meg is sebesült, barnára edzette a löporfüst, de mindig és újra az első vonalban járt.

3.

Az ifjúság gyönyörű ajándék, de csak egyszer adják és ha elveszett, visszaszerezni nem lehet. Csak a szellem, az örökké eleven szellem adhat az ifjúságnak akkor is varázst, amikor az már elmúlófélben van. Az ifjúságot azonban nemcsak az évek, hanem a szenvedések, az erőfeszí-

tések és a rokkantság is elvihetik. Hiszen a napok néha hónapokat és éveket jelentenek. A szabadságharcban elveszett ifjúság azonban nincs elveszve. A szabadságért és a függetlenségért vívott harc boldog, örökös ifjúságot ad.

Hol van már Náda lábainak fürgesége? Hol van erős, hajlékony testének vidám könnyedsége? Hol vannak szép, szőke, hullámos fürtjei? Hol van babaarcának gyermekes gondtalansága?

A lábai elnehezültek; az egyiket húzza, Szőke fürtjei nincsenek, a haját lenyírták, arca pedig szürkés-sápadt s kissé ráncos is. Csak kék szeme ragyog, noha az is fáradtan, a régi fénnel és hangja kissé fáradt ugyan, de még a régi üdeséggel cseng.

Az ötödik offenzívában, azokban a legnehezebb napokban, amikor az ellenfél gyűrűjét áttörtük, Náda, nyomoréklábú Náda, mind a két tifuszt megkapta. Folytonos menetelés közben lábadozott. Éhezett, hideg erdőkben aludt, folytonos gránátrobbanások közepette s mégis elkerült minden veszélyt, amely pedig minden oldalról fenyegetett bennünket. Egy egész menetoszlop sebesült és beteg az ellenség kezébe került, mert a harmadik divízió a saját maga feláldozásával sem tudta őket megmenteni. Náda ingadozott a nyeregben, nem is sejtette miről van szó. Véletlenül elmaradt a menetoszloptól s abban az irányban lovagolt, amelyben egy csoport harcost látott menetelni. A szilaj Szutjesz-kán átkelve megérkeztek az első egységek, amelyek az új gyűrűt áttörték.

Mikor az ötödik offenzíva után Bircsán találkoztam vele, szinte elhültem. Meg sem ismertem volna, ha régi mosolyának árnyékával arcán meg nem szólít. Ez az arc azonban csak kísértetiesen hasonlított arra az egykorira, amely maga körül vidám derűt szokott kelteni.

Hadseregünk most maga is támadásba lendült. A szabad terület terjeszkedett. A harcosok ismét Szerbiáról beszéltek.

— Engem az elvtársak a Szerémségbe rendeltek — mondotta Náda kissé szomorúan.

Engem is a Szerémségbe rendeltek. Már találgattam mi lesz az új feladatom. Sekovicsiban rátaláltam a Vajdaság parancsnokságának tagjaira, akik a Főparancsnoksággal folytatott tanácskozás után Szerémségbe tértek vissza. Néhányunknak velük kellett mennie.

— Mit búsulsz? — kérdeztem Nádát. — Szerémségben nő a mozgalm, szükség van ott tapasztalt emberekre.

— Sajnálom a brigádot. Nem tudom elképzelni az életet a katonaságon kívül. Ott pedig terepmunkát kell végezni, mint törvényen kívülinek.

— Dehát a hadsereggel... — Éreztem, hogy elszóltam magam. Náda szomorú pillantást vetett a lábára.

— Tudod — s egyszerre nekimelegedett — voltam Márkó elvtársnál. Ő hívott, hogy beszélgetni akar velem. Már azt is tudta, hogy mit fogok gondolni és mindenre előre megfelelt. »Nem hagyod el az arcvonalat, hisz új arcvonalba mégy« — mondotta. Hát ez az ember a lelke mélyéig ismer mindenkit és szigorú szemével olyan emberien néz, hogy tán még a holtakat is föltámasztja.

Elhallgatott, elgondolkozott. Majd, mint kevésbé fontos dolgot, hozzátette:

— Gyermekkoromban bizonyos ideig a Szerémségben voltam. Anyámnak ott rokonai vannak.

Láttam, igyekszik elképzelni azt a Szerémséget, amelyet valamikor ismert, mert hallotta, hogy a Szerémség most, mint partizánterület, de nem szabad terület, rendkívüli harcot vív. A falvak csodálatos arcvonala ez, amelyet a mozgalom kapcsolt össze.

A Száván való átkelésig és a megérkezésig Fruska Gorába minden sanyarúságot együtt állottunk ki. Azután többé nem találkoztunk. Náda a nők szervezetének vezetőségében dolgozott, nekem pedig a lapok szerkesztőjének konspiratív feladata jutott. A Szerémségben azonban mindenkiről halottunk s én is hallottam Nádáról, meg arról a sok veszélyről, amely fenyegette.

4.

Erre a falura, amelybe most a kötelesség szólította, Náda még gyermekkorából emlékszik, igaz hogy csak ködösen. Dehát ezek azok a szomszédasszonyok, sógorasszonyok, nagynénik és nagymamák, akikre ő emlékszik? Ezek azok a parasztok, akik munka közben csak a saját dolgukkal törődtek, ha nem volt dolguk, akkor meg vadul dorbézoltak? Ez nem az a falu, ilyen falu azelőtt nem volt. A nők gyűlésein hallgatta, miről beszélgetnek. Ügyetlenül fejezik ki magukat, mintha hirtelen röptek volna fel a gondolatok világába, amelynek ajtaja csak akkor tárult fel előttük. Még mintha szegénylősek lennének, kendőjük csücskével törölgetik a szájuk szélét vagy segítségváróan fonják össze karjaikat. Eszük azonban kezdi már felfogni azokat a nagy eseményeket, amelyeket a szívük már régen megértett. A világ sorsát eldöntő események többé nem érthetetlenek és idegenek előttük mint azelőtt, amikor tompán hajoltak a tűzhely fölé, a szántó, a teknő, a gyermekek és az állatok fölé, ünnepnap pedig templomba mentek, és amikor unatkoztak, apró falusi pletykákról beszélgettek. Most pedig amikor arról beszélnek, ami a falujukban történt, a frontnak nyújtandó segítségről, a néphatóságok ügyeiről, arról az újról, amely észrevétlenül már életük legintimebb gazdagságát jelenti, Náda, a tapasztalt propaganda-vezető, alig tudja könnyeit visszatartani, annyira felindul.

Náda arca ismét felöltötte azelőtti üde kifejezését, a haja megnőtt. Az egyik lábát ugyan tehetetlenül húzza, de Náda nincs kívül az arcvonalon.

Esténként sokáig beszélget Zágorkával, a gazdasszonyával. Zágorka férje néhány elvtársat vitt át kocsin a harmadik faluba. Csak holnap este jön vissza. Tizennégy éves fia, aki otthon maradt, mikor két, valamivel idősebb bátyja a partizánok közé állott, most ifjúsági megbeszélésen van, hatéves kislánya pedig a lába körül sürgölődik. A konyhában gyengén világít a petróleum-lámpa. Zágorka nem nyugszik: feláll, leül, megnézi a partizánoknak sült kalácsot, mosogat, megveti az ágyat, harisnyát foltoz. Szakadatlan munkája közben Nádától érdeklődik azok felől a dolgok felől, amelyeket a leány a mai női gyűlésen elmondott. A saját tulajdon képzeletével akar mindent látni: az első nagy osztagok keletkezését Szerbiában, az első ellenséges offenzívát, az első proletár brigádok megalakulását és a brigádok »nagy menetelését« Gyűrevéből Krajinába, és Tito elvtársat, a sebesültekért vívott harcot, a városok elfoglalását, az aratást ellenséges géppuskarok között, a nők első kongresszusát és az Avnoj bihácsi ülését. Nádát hallgatva Zágorkának úgy tűnik, hogy mindezt látja és hogy ez nem is volt előtte ismeretlen. Ő is elkezd mesélni, hogyan várják a falusi asszonyok a fasisztákat.

mikor azok betörnek a faluba; hogyan rejtik el az elvtársakat és az »anyagot« és hogy a parasztlányok nem mennek férjhez, míg meg nem lesz a győzelem, hanem kelengyjüket a partizánoknak és a brigádvezetőknek küldik. Úgy érezte, meg kell mutatnia Nádának, aki a katonaságtól jött, hogy a szerémségi asszonyok között is vannak hősök. Mesélt a fiatal diverzáns lányról, akit tetten értek, amikor a rombolási akciót elvégezte s aki utolsó golyóival három fasisztát megölt, aztán pedig holtan borult fegyverére. És arról a fiatal lányról is, akit nem fogadtak be az osztagba s aki azt hitte, hogy azért nem fogadták be, mert nem szerzett fegyvert. Ez a lány pusztá kézzel röntött be egy fasiszta házba, puskát szerzett és fegyveresen érkezett vissza az osztaghoz. Mesélt arról a csendes, szelíd lányról is, akit a fasiszták a bázisban elfogtak s durván vigyorogva megkérdezték, akarja-e, hogy megöljék vagy inkább vigyék Németországba, kényszermunkára? A lány felkiáltott: »Nektek nem dolgozom, inkább meghalok!« Beszélt arról a harmincéves parasztasszonyról is, aki Boszniában mint brigádvezető egész sor vitézséget hajtott végre s mikor sebesülten hazatért falujába, sem a férje, sem a falu nem ismertek rá, mert olyan volt »mintha valami főiskolát végzett volna«. Mesélt azokról a gyermekekről, akiket a fasiszták kényszerítettek, hogy árulják el, hol a kórház és ki a partizán tanító. A gyermekek nem árulkodtak. S mikor az egyik fiúcskát kidugták a toronyablakon s megfenyegették: »Ha nem mondd meg, ledobunk!« a fiúcska ég és föld között lógva hallgatott és azt gondolta: »Dögöljete meg, de én nem árulkodom.«

— Dehát mit is mesélek, hiszen te biztosan fáradt vagy és hát ezeket jobban tudod, mint én — áll meg egyszerre Zágorka, mert észrevette, hogy a lámpából kiégett az olaj. Maga is csodálkozott, honnan támadt egyszerre ennyi mondanivalója.

Náda nézte a parasztasszony egyszerű arcát, ezét az asszonyét, aki fiatalokora óta robotol, aki fejletlenül ment férjhez és szülte a gyermekeit, ahogy az már falun szokás. De ezen az egyszerű parasztasszonyarcon még a lámpa pislogó világossága mellett is valami csodálatos belső fény látszik, valami olyan kifejezés amilyen a terhes asszonyoknak van, amikor hallgatják saját magukban a jövőbeli gyermek szívdobogását.

Zágorka gyengéden rákényszerítette Nádát, hogy feküdjön le, hogy pihenjen. Munkától kerges tenyerével megsimogatta az arcát:

— Szegény elvtársnő, szenvedtél mindnyájunk helyett!

Náda meghatódva, akarata ellenére is átengedte magát ennek a gondoskodásnak, gondolva: »Mennyire összekapcsolódik minden ebben a mi harcunkban. Talán az én nyomorék lábam is hozzájárul ahhoz, hogy ez az asszony magára ébredjen s ő most megjutalmaz mindenért, amit az ötödik offenzívában végigszenvedtünk.«

Korán reggel riadó. Váratlanul fasiszta katonaság tört a falura; a falusi őrségnek alig volt ideje fellármázni a falut. A gránátvetők és a gépfegyverek már minden oldalról szórták a tüzet, a nép pedig izgatottan, rémülten szaladgált az utcán. Ez az a drámai pillanat, amikor a falu egy részének el kell tűnnie a föld alá. Az ablak már megrepedt és a cserepek hullottak a háztetőről amikor Náda felöltözött és derekára övezte revolverét. Az üvegcsörömpölés, az aknák robbanása s a gépfegyver rosszindulatú csaholása elnyomta a rémült gyermekek sikoltozását

Náda szomorúan nézte revolverét. Nehéz a régi brigádvezetőnek fegyveresen elbújni a fasiszták elől! De faluban az egyéni ellenállás elhibázott dolog.

A kissé elsápadt, de öntudatos Zágorka sietette:

— Siessetek tolongás nélkül, itt hatan el kell férnetek!

Az udvarokban csoportok tűnnek el, az asszonyok pedig lecsukják a rejtkehelyek fedeleit és ők maguk várják a fasisztákat.

Azok ott lent a rejtkehelyen nem tudják, mi történik kint. Nem tudják, hogy a fasiszták fosztogatni jöttek-e, vagy ijesztgetni. Maguk elé képzeltek a fasiszták állati ábrázatát, ahogy betörnek a házba, kutatnak, turkálnak, döfködnek és csattogtatják bakancsaikat... Azok ott lent a rejtkehelyen azt sem tudják, hogy az SS-isták és az usztasák az asszonyokat, öregeket és gyermekeket a templomudvarra kergetik.

Náda öt elvtárssal zsúfolódott össze a földalatti rejtkehelyen. Zágorka fia, egy gyengébb legényke felsóhajtott, mert az anyjára gondolt. Dübörgés hallatszott és rögtön utána lépések éppen fölöttük, majd ordítózás, fenyegető férfihangok és egy női hang — Zágorka hangja. A szavakat nem tudják megkülönböztetni, csak hangokat hallanak. A szívük összeszorul, mert borzasztó dolog harc nélkül elesni és az is borzasztó, hogy valaki esetleg helyettük esik el.

A léptek és a hangok távolodnak.

Zágorkát a templomudvarra vitték. Itt taszigálták, verték, ő pedig igyekezett titokban letörölni a kezét. Egy dagadt pofájú, vérben forgó szemű usztasa puskatussal a kezére ütött:

— Ne törülgesd! Azt hiszed nem tudjuk, hogy a bázist földelted be?

Belerúgott a kislányba, aki anyja szoknyájába kapaszkodva rémülten futott utána. Zágorka keze földes volt, arca sápadt s az a rugás, amit a gyermek kapott, százszor jobban fájt neki, mint az az ütés, amit puskatussal a kezére mértek. Az usztasát mégis kemény tekintettel nézte, úgy hogy az káromkodni kezdett.

Még otthon az udvarban kérdezték tőle a fasiszták, hol van a bázis. Csak öt fogták el földes kézzel s meg voltak győződve, hogy tettenérték. Zágorka nem felelt. Már az udvarban fenyegették, puskát szegeztek reá. Most ugyanezt a nép előtt ismétlik, hogy a népet megijesszék, demoralizálják.

— Beszélj, kit rejtettél el? Mondd meg hol a többi bázis s akkor megkímélünk — sziszegi Romecs, a járási rendőrség főnöke élesebben, mint az a korbács, amellyel végigvág rajta.

Zágorka hallgat. Tekintetével végigméri. »Ez hát az a rosszhírű Romecs? De útálatos!« A »volksdeutcher« érezte a pillantásból kisu-gárzó gyűlöletet és ez a természettől elcsúfított testű ember, aki ambícióit egész a megszállásig nem tudta valóraváltani, most személyesen is feldühödött.

Zágorka hallgat. A templomudvarban halotti csend. Sok szem titokban Zágorka pillantását keresi. Beszél-e Zágorka? Engedi-e magát megrémíteni, el fog-e valakit árulni? A faluban mindenki tudja, kit rejteget Zágorka. Ha nem tud ellenállni...

Zágorka az ütések alatt elesik. Lelocsolják hideg vízzel, hogy magához térjen. Az asszony azonban öntudatos, sőt mind öntudatosabbá válik és a mellére szegezett revolver nem ér el hatást.

— Öt perc gondolkodási időt adunk — mondotta rekedten a szörny-szülött »volksdeutcher«. A csoportba kényszerített nép között csatognak az ütések, Romecs pedig feszült figyelemmel nézi hol az óráját, hol

pedig Zágorkát s számlálja a másodperceket és a perceket. Zágorka áll, szemrebbenés nélkül nézi Romecset és hallgat. Milyen végtelen sokáig tartanak ezek a másodpercek! Egész eddigi élete elvonul előtte s az új élet küszöbén a halál vár reá. Él-e még két fia a boszniai brigádokban? Pérot jobban szerette, dehát Osztóját tán kevésbé szereti? Szemrebbenés nélkül néz, de befelé tekint.

— Öt perc — reccsen meg a gestapo-sbirr. Áll ott dühös tehetetlenségében, véres szemeit végighordozza a népen s egy pillanatban úgy érzi, hogy önmaga előtt is kicsiny. Felemeli a revolvert — öt perc!

Pillantása ráesik a Zágorka lábainál álló kislányra. A szemében örült rosszindulat villan:

— Dobjátok ezt a porontyot a harcikocsi alá!

Zágorka mintegy álmában nézi, hogy tépik el mellőle gyermekét, aki félelmében még sikoltozni is alig bír. Az egyik automata odadobta a gyermeket, a másik automata megindította a harcikocsit. Két méter s már elég is.

— Nem — sikoltott fel Zágorka — semmit sem fogtok megtudni, átkozott kuttyák!

Dörren a lövés. Zágorka meginog. Még öt golyót lőnek reá. Zágorka összeesik. A népre szörnyű csüggedés ereszkedik, de rögtön el is tűnik róla. Mindnyájan felemelték a fejüket s szemrebbenés nélkül néztek és hallgattak.

»Ha Zágorka megtehetette...«

A fasiszták felgyújtották a házakat, raboltak, fosztogattak amit értek, de expedíciójuk célját nem érték el. Semmit sem tudtak meg s a népet nem demoralizálták. Délután elvonultak, mintha megverték volna őket.

— Mind meg kellett volna ölnünk, mind, mind — csikorgatta fogát a parancsnok.

Mikor Náda alkonyatkor Zágorka holtteste fölé hajolt, sok bajtársnője eszébejutott, akik hősként estek el a harcokban. S arra gondolt, hogy így viselkedett-e volna mindegyik.

Kék szemeiből, amelyek még nemrégén mindenkiből mosolyt váltottak ki, de most a szenvedések és a tudás megérlelték őket, néhány könnyesepp esett Zágorka halott arcára. »Miattunk esett el« — gondolta s bűnösnek érezte magát, majd kijavította a gondolatát: »Nem, nem miértünk. A népért. S mi is így esünk el, ha szükség lesz rá. Mindez egy nagy arcvonal itt; az életért oda kell adni mindent.«

Fordította: Hornyik János